

Erfgoed Brussel

38

Lente 2025

U

urban.brussels

Dossier

FOCUS
1939–99

EDITORIAAL	6
-------------------	----------

ABSTRACT	168
-----------------	------------

DOSSIER	
FOCUS 1939-99	8-167

1	INLEIDING	8
	STEPHANIE VAN DE VOORDE, MARYLISE PAREIN EN JEAN-MARC BASYN	

2	DE VALORISATIE VAN HET RECENTE ERFGOED VAN BRUSSEL	12
	Dagelijks beheer MICHÈLE KREUTZ	

3	DE THEMATISCHE INVENTARIS VAN HET BOUWKUNDIG ERFGOED 1939-1999	32
	Methodologie, cijfers en eerste inzichten TOM VERHOFSTADT	

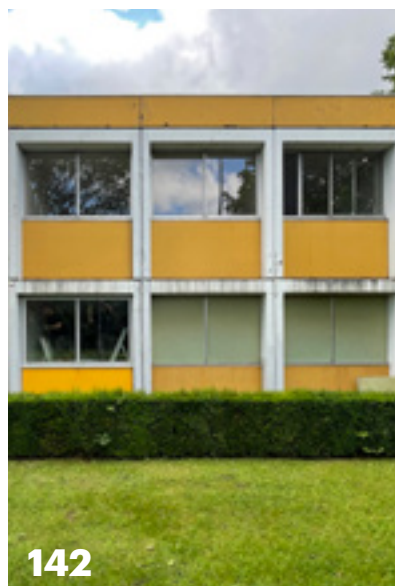
4	GEVRIJWAARD MODERN ERFGOED UIT DE PERIODE 1939-1999	58
	Een trage start HARRY LELIÈVRE	

100

116

142

5

NAOORLOGSE TUINEN EN PARKEN

80

Kwetsbaar erfgoed dat aan opwaardering toe is

CATHERINE LECLERCQ EN MARGAUX DENYS

6

RESTAURATIE VAN ERFGOED 1939-1999

100

Slim renoveren en restaureren met behoud van waardevolle eigenschappen

MANJA VANHALEN

7

VAN BAKSTEEN TOT PVC

116

Onderzoek naar de materialiteit van het Brusselse woningenbestand (1975-2000)

MARYLISE PAREIN, INE WOUTERS EN STEPHANIE VAN DE VOORDE

8

DE TOEKOMST VAN HET VERLEDEN

128

Nieuwe perspectieven op jong erfgoed

STEPHANIE VAN DE VOORDE EN MARYLISE PAREIN

9

ERFGOED IN TRANSITIE

142

Innovatieve renovatiestrategieën van het WVDM Living Lab

STEPHANIE VAN DE VOORDE, STIJN ELSSEN, WALDO GALLE, INE WOUTERS

I.S.M. LIEVEN DE GROOTE EN ANA CASTILLO

CHARLOTTE NYS EN ERIK HENDRICKX TANIA DE SCHEPPER EN IWEIN BAEYENS ALLE ANDERE PROJECTPARTNERS EN -MEDEWERKERS

Het erfgoed uit de periode 1939-1999 neemt een belangrijke plaats in binnen het Brussels Gewest. Hoewel de belangstelling voor dit “recente” erfgoed de laatste jaren sterk is toegenomen, stelt de toekomst ervan veel vragen. Hoe kunnen we deze architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur behouden, duurzaam ontwikkelen en valoriseren? Urban.brussels associeert zich met de Vakgroep Architectural Engineering van de Vrije Universiteit Brussel om een balans te presenteren van het erfgoedbeleid en het wetenschappelijk onderzoek dat recent naar dit erfgoed werd verricht. Dit nummer wil de dialoog tussen beleid, praktijk en onderzoek bevorderen en benadrukt nogmaals het belang van multidisciplinaire samenwerking voor het behoud en de valorisatie van ons erfgoed in de ruime zin van het woord.

SARAH LAGRILLIÈRE

ADJUNCT DIRECTEUR GENERAAL

←
 Interieur Sint-Markuskerk, De Frélaan
 in Ukkel, arch. André Milis 1968-70
 (A. de Ville de Goyet, 2012 © urban.
 brussels).

De stedelijke omgeving van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt grotendeels gevormd door gebouwen, tuinen en parken uit de periode 1939-1999. Dit recent erfgoed is niet alleen beeldbepalend, maar draagt ook wezenlijk bij aan de culturele identiteit van de regio. Toch bevinden deze naoorlogse ontwerpen en projecten zich in een spanningsveld. Sinds enkele jaren is de belangstelling voor dit recente erfgoed sterk toegenomen, zoals blijkt uit succesvolle evenementen als de Heritage Days/ Open Monumentendagen 2024, gewijd aan 'Nieuw Erfgoed'. Tegelijkertijd wordt het geconfronteerd met uitdagingen die zowel materieel als conceptueel zijn: hoe kan het in stand worden gehouden, duurzaam worden ontwikkeld en op waarde worden geschat? Laten traditionele erfgoedcriteria toe om de complexiteit en het potentieel van deze relatief jonge architectuur en landschapsontwerpen te duiden? Stedelijke ontwikkelingen, duurzaamheidsdoelen, demografische verschuivingen en sociaal-economische veranderingen zetten de bescherming en herwaardering ervan onder druk. Een diepgaand historisch inzicht, maar ook een contextueel begrip van de sociale, economische, technische en ecologische factoren van de tijd zijn essentieel voor de ontwikkeling van betekenisvolle en duurzame interventies.

BELEID, PRAKTIJK EN ONDERZOEK: EEN KRUISBESTUIVING

Dit themanummer, een samenwerking tussen urban.brussels en de Vakgroep Architectural Engineering van de Vrije Universiteit Brussel, verkent de spanningsvelden en synergiën tussen erfgoedbeleid, architecturale praktijk en wetenschappelijk onderzoek. De bijdragen benadrukken niet alleen de noodzaak en meerwaarde van kennisoverdracht tussen beleid, praktijk en onderzoek, maar ook de urgentie en de kansen die jong erfgoed biedt in een veranderende stedelijke context.

De Directie Cultureel Erfgoed van Urban speelt een cruciale rol in het beheren en valoriseren van zowel historisch als recent erfgoed binnen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De Directie maakt gebruik van diverse instrumenten in één geïntegreerd erfgoedbeleid, om erfgoedwaarde te identificeren, te beschermen en te communiceren. Het juridisch kader waarbinnen dat gebeurt wordt bepaald door het Brussels Wetboek voor Ruimtelijke Ordening (BWRO). Onderbelichte, maar essentiële schakels in het geheel zijn overlegcommissies en projectvergaderingen, die in samenspraak met de Directie Stedenbouw worden voorbereid. Deze bieden een platform voor dialoog en besluitvorming, en dragen bij aan de sensibilisering en erkenning van erfgoed. Een van de hoekstenen van het beleid is de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed, een levend document waarin de waarde van het erfgoed geduid wordt en dat kan fungeren als basis voor beschermingsmaatregelen. Specifiek voor modern erfgoed werd recent een inventarisatie uitgevoerd door een onderzoeksteam van de ULB La Cambre Horta, in opdracht van Urban. Deze inventarisatie, gericht op gebouwen uit de periode 1939-1999, leidde tot de opname van een reeks vernieuwende architecten en ontwerpen in de gewestelijke Inventaris. Naast inventarisatie zet het Gewest ook in op vrijwaring van modern erfgoed. Het eerste naoorlogse gebouw dat werd beschermd, het station Congreshalte, kreeg deze status al in 1995. Sinds 2016 heeft de toenemende aandacht voor recent erfgoed geleid tot een significante versnelling van vrijwaringsinitiatieven. Vandaag omvat het Register van het Gevrijwaard Erfgoed een 40-tal objecten uit de naoorlogse periode. Deze beschermingsmaatregelen volgen twee sporen. Enerzijds zijn er noodprocedures, die worden ingezet om iconische gebouwen te redden van ontmanteling of verbouwingen waarbij de erfgoedwaarde onherstelbaar verloren dreigt te gaan, zoals bij het CBR-gebouw en La Royale Belge. Anderzijds worden veel vrijwaringen gebaseerd op thematische inventarissen, waarbij specifieke erfgoedcategorieën

worden onderzocht, zoals bioscopen, stations, industrieel erfgoed, sportfaciliteiten, zwembaden en architectenwoningen. Het Register omvat niet alleen gebouwde architectuur, maar ook groen erfgoed, een vaak ondergewaardeerde maar essentiële component van het stedelijke landschap. Gevrijwaarde en minder bekende modernistische tuinen, parken en landschappen illustreren de rijke diversiteit en unieke waarde van deze erfgoedcategorie.

Het behoud van naoorlogs erfgoed vereist een doordachte vertaling van theoretische inzichten naar praktische oplossingen. Dit vraagt om diepgaande kennis van de historische context, bouwmaterialen en technische analyses. Het departement Restauratie Bouwkundig Erfgoed van de speelt hierin een voortrekkersrol door methodologieën en interventiestrategieën te ontwikkelen die zowel de architecturale waarde respecteren als de energie-efficiëntie verbeteren. Daarnaast vervult ook de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen een belangrijke en actieve rol. Als onafhankelijk expertencollege initieert de Commissie baanbrekende studies en zet ze zich in voor de promotie van best practices op het gebied van naoorlogse architectuur, interieurontwerp en groene ruimten.

Fundamenteel onderzoek vormt de basis voor een gefundeerd erfgoedbeleid en -praktijk. Een voorbeeld hiervan wordt gevormd door het doctoraatsonderzoek naar materiaalgebruik en bouwcultuur in het Brusselse woningenbestand van 1975 tot 2000 door Marylise Parein, een samenwerking tussen VUB Architectural Engineering en urban.brussels met de financiële steun van Innoviris. Dit onderzoek toont aan dat de waarde en betekenis van materialen niet alleen ligt in hun fysieke eigenschappen, maar ook in de manier waarop ze zijn toegepast en geïntegreerd in de bouwpraktijken van hun tijd. In het kader van dit onderzoek werd in februari 2024 het *International Symposium on Young Heritage (1975-2000)* georganiseerd, waar de uitdagingen en kansen die samenhangen met het architecturaal erfgoed uit de late 20ste eeuw op gebied van waardebeoordeling, beleidsinstrumenten, materialiteit en behoud verkend werden door onderzoekers, beleidsmakers en praktijkmensen, uit binnen- en buitenland. De koppeling tussen onderzoek en praktijk staat ook centraal in een uniek renovatieproject op de VUB campus in Elsene: in het Willy Van Der Meeren Living Lab werden verschillende renovatiestrategieën vergeleken, met de balans tussen erfgoedbehoud, duurzaamheid, energie-efficiëntie en economische haalbaarheid als inzet.

NAAR EEN TOEKOMSTGERICHT ERFGOEDBELEID

De bijdragen in dit themanummer tonen de veelzijdigheid en complexiteit van recent erfgoed, maar ook de uitdagingen die het met zich meebrengt en de noodzaak tot een diepgaand begrip ervan. Dit erfgoed is immers meer dan een verzameling materiële objecten; het weerspiegelt ook de sociale, technologische, culturele, ecologische en economische context waarin het is ontstaan. Tegelijkertijd biedt het een unieke kans om erfgoedbeleid te herdenken en innovatieve strategieën te ontwikkelen die inspelen op de uitdagingen en mogelijkheden van onze tijd. Het behoud van naoorlogs erfgoed is vandaag geen vrijblijvende keuze meer, maar een noodzakelijke oefening in duurzaamheid, culturele waardering en stedelijke ontwikkeling.

Recent erfgoed biedt niet alleen nieuwe mogelijkheden en perspectieven binnen het erfgoeddiscours, maar vraagt ook om praktische instrumenten, kennis, methodologieën en strategieën die de basis vormen voor een integraal en toekomstgericht erfgoedbeleid. Een beleid waarin samenwerking tussen beleidsmakers, erfgoedprofessionals en onderzoekers centraal staat. Door kennis te

delen en dialoog te stimuleren, hoopt dit themanummer een katalysator te zijn voor nieuwe inzichten en best practices. Het wil recent erfgoed niet alleen vrijwaren, maar ook positioneren als een waardevolle bron van inspiratie en innovatie. Dit erfgoed vormt immers niet alleen de ruggengraat van onze stedelijke omgeving, maar biedt ook cruciale aanknopingspunten voor de reflectie op de betekenis en rol van erfgoed in een wereld die voortdurend verandert.

STEPHANIE VAN DE VOORDE

VAKGROEP ARCHITECTURAL ENGINEERING, VRIJE UNIVERSITEIT BRUSSEL

MARYLISE PAREIN

VAKGROEP ARCHITECTURAL ENGINEERING, VRIJE UNIVERSITEIT BRUSSEL
URBAN.BRUSSELS

JEAN-MARC BASYN

URBAN.BRUSSELS

Redactiecomité

Jean-Marc Basyn, Okke Bogaerts,
Paula Dumont, Valerie Orban en
Cecilia Paredes.

Coördinatie dossier

Jean-Marc Basyn
Stephanie Van de Voorde (VUB)
Marylise Parein (VUB, urban)

Coördinatie iconografie

Jean-Marc Basyn en Julie
Coppens

Auteurs/ redactionele medewerking

Jean-Marc Basyn, Iwein Baeyens,
Ana Castillo, Lieven De Groote,
Tania De Schepper, Margaux
Denys, Stijn Elsen, Waldo Galle,
Erik Hendrickx, Michèle Kreutz,
Harry Lelièvre, Catherine
Leclercq, Charlotte Nys, Marylise
Parein, Stephanie Van de
Voorde, Manja Vanhaelen, Tom
Verhofstadt, Ine Wouters

Eindredactie nederlands

Jean-Marc Basyn

Eindredactie frans

Jean-Marc Basyn en Valérie
Orban

Vertaling

Oneliner, Linguanet

Nalezing

Suzanne Gillijns, Wim Kenis,
Koenraad Raeymaekers, Coralie
Smets en de leden van het
redactiecomité

Vormgeving

Toast Confituur Studio

Ontwerper van de maquette

Polygraph

Druk

db Group.be

Verspreiding

Cindy De Brandt, Ilse Weemaels.
bpeb@urban.brussels

Bedankingen

Adam Paluch, Caroline
Berckmans, Anne Buisseret,
Alfred de Ville de Goyet,
Helen Hermans,
Marie-Françoise Plissart,
Marie-Elisabeth Volckrick,
B2Ai, Atelier Zone III, &bogdan,
MAKER architecten, Origin
Architecture & Engineering,
A2M, VAI, CIVA, ING, ARCHistory,
Documentatiecentrum urban,
Brugis urban, Innoviris

Coördinatie publicaties

Cecilia Paredes

Verantwoordelijke uitgever

Sarah Lagrillière,
adjunct directeur generaal,
urban.brussels (Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel
Stedenbouw en Erfgoed)
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd
onder de verantwoordelijkheid
van de auteurs. Alle rechten voor
het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

Contact

Directie Kennis en Communicatie
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.erfgoed.brussels
editions@urban.brussels

Herkomst van de foto's

Mochten er ondanks onze
inspanningen om alle
reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die
niet gecontacteerd werden, dan
worden zij verzocht zich kenbaar
te maken bij Urban.brussels.

Erfgoed Brussel reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!

Extra nummer - 2018
De restauratie van een uitzonderlijk decor

029 - December 2018
Historische Interieurs

030 - April 2019
Beton

031 - September 2019
Een plaats voor kunst

032 - December 2019
De straat anders bekeken

033 - Lente 2020
Lucht, warmte, licht

034 - Lente 2021
Kleuren en texturen

035 - Lente 2021
Georges Houtstont en de ornamentenkoorts
van de Belle Époque

036 - Herfst 2022
Stadsgezichten

037 - Herfst 2024
Objecten en collecties

038 - Lente 2025
Focus 1939-99

Lijst met afkortingen

ARA – Algemeen Rijksarchief van België
ARB – Académie royale de Belgique
CIVA – Centre international pour la ville, l'architecture et le paysage
KBR – Koninklijke Bibliotheek van België
SAB – Stadsarchief Brussel
UCL – Université Catholique de Louvain
ULB – Université Libre de Bruxelles
VAI – Vlaams Architectuurinstituut
VUB – Vrije Universiteit Brussel

ISSN

2034-5771

Wettelijk Depot

D/2024/6860/012

Cette revue paraît également en Français sous le titre « Bruxelles Patrimoines ».

Alle artikels kunnen geraadpleegd
worden op www.erfgoed.brussels

urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van Erfgoed Brussel bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie.

Het nummer Focus 1939-99 wil het publiek bewust maken van het belang van ons recente erfgoed. Hoe kunnen we het behouden, de duurzame ontwikkeling ervan garanderen en de valorisatie ervan bevorderen? Dit zijn de belangrijkste vragen die aan bod komen in dit dossier, dat de nadruk legt op het erfgoedbeleid en het wetenschappelijk onderzoek dat dit "jonge" erfgoed de voorbije jaren in de kijker heeft gezet.

Sarah Lagrillière
Adjunct directeur generaal

u

20 €

ISBN 978-2-87584-219-0